

Як яркія і жывапісныя эпітэты складаныя словы (найперш прыметнікі) пачынаюць выкарыстоўвацца ўжо ў самых ранніх помніках усходнеславянскай пісьменнасці: *младозрачную сотвори откровицу, сей мужь многодобродьтєлень*.

Шырокую вядомасць атрымаў у XVI – XVII стст. у Беларусі і на Украіне “Апакрысіс” Хрыстафора Філамта. Важную ролю ў сістэме вобразна-выразных сродкаў “Апакрысіса” выконваюць складаныя словы. Побач з кніжнымі словамі тыпу *благословенный, всемогучий, злореченье* Хр. Філамт ужывае складанні *вышепомененный, вышепоменованье, нижеописаным* і г.д. Многія складанні запазычаны з польскай мовы (*вшетечный, истоназацнейший* і інш.). І разам з тым, выкарыстоўваюцца складаныя прыметнікі, характэрныя і народна-дыялектычнай мове (*малобачный, малогодный*).

Складаныя словы ў сучаснай беларускай мове ў асноўным зацвердзіліся пад уплывам рускай мовы. Найбольш выразна гэты ўплыў праявіўся ў XX ст., калі руская мова стала адной з асноўных крыніц напаўнення беларускай мовы складанымі словамі і мадэлямі для ўтварэння новых лексем на нацыянальнай глебе. Пераважная большасць складанняў, якія ўжываліся ў помніках беларускай пісьменнасці XIV – XVIII стст., у сучаснай беларускай літаратурнай мове не выкарыстоўваюцца. Тым не менш колькасць кампазітаў у складзе лексікі сучаснай беларускай мовы няспынна расце. Гэтаму садзейнічае не толькі дабратворны кантакт з рускай мовай, але і творчасць многіх беларускіх паэтаў і пісьменнікаў, журналістаў і грамадскіх дзеячаў, якія, карыстаючыся сродкамі агульнанароднай мовы, ствараюць новыя самабытныя складаныя словы.

К.Р. Федарцова
г. Мінск

АКЦЭНТАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ІМЕННЫХ ГАЛІЦЫЗМАЎ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Для беларускай, як і іншых усходнеславянскіх моў, характэрны свабодны націск, які можа прыпадаць на розныя склады ў слове: *бе раг, качец, таварыш, таварыства, мовазнаўства*. Найбольш уніфікаванай, як вядома, з’яўляецца акцэнтная сістэма той мовы, якая валодае найменшай рухомасцю націску. Адной з такіх моў лічыцца і французская. У словах гэтай мовы націск замацаваны за апошнім складам слова ці групы слоў. Аднак у запазычаннях з французскай мовы націск не заўсёды захоўваецца на апошнім складзе. Гэта падмацоўвае аналіз іменных галіцызмаў.

Калі ў беларускай мове аснова слова супадае са словам, то націск застаецца на апошнім складзе асновы, што не супярэчыць акцэнталагічнай асаблівасці французскай мовы. Гэта ў асноўным праяўляецца ў назоўніках мужчынскага роду: *акцыянер* — *actionnaire*, *анонс* — *annonce*, *аркестр* — *orchestre*, *асартымент* — *assortiment*, *білецёр* — *billetier*, *браканьер* — *braconnier*, *брыльянт* — *brillant* і інш.

Але ў прыметніках і назоўніках жаночага роду, дзе флексія, паводле норм беларускай мовы, выражана галосным, часцей за ўсё націск прыпадае на апошні склад асновы, а не на апошні склад слова: *агрэсіўны* — *agressif*, *артыстычны* — *artistique*, *аўтарытарны* — *autoritaire*, *банальны* — *banal*, *бравурны* — *bravoure* (храбрасць), і інш.; *авансцэна* — *avant-scene*, *аранжарэя* — *orangerie*, *атака* — *attaque*, *барыкада* — *barricade*, *галета* — *galette* і інш.

Як бачым, асаблівасць запазычанняў з французскай мовы — націскным павінен быць апошні склад асновы, а ў арыгінале слова заканчваецца на адзіночны галосны *-e*. Аднак і гэта не з’яўляецца пастаяннай прыметай запазычанняў.

Можна сустрэць, хоць і радзей, словы, у якіх націск перамяшчаецца на перадапошні склад асновы, але націскным застаецца той жа галосны, што і ў мове-крыніцы. Гэта датычыцца прыметнікаў з суфіксамі *-ав* і *-абель*.

1. Так, прыметнікі з суфіксамі *-ав*, якія абазначаюць колер, у беларускай мове маюць націск на трэцім складзе ад канца, напрыклад: *аранжавы* — *orange* (апельсін), *фіялетавы* — ням. *violett*, фр. *violet*.

2. Тое ж датычыцца прыметнікаў з суфіксам *абель*, якія ў беларускай мове далучаюць яшчэ характэрны прыметнікам суфікс *-н* і націск у якіх на трэцім складзе ад канца, напрыклад: *прэзентабельны* — рус. *презентабельный*, фр. *presentable*; *рэспектабельны* — рус. *respectable*, фр. *respectable*; *транспартабельны* — рус. *transportable* ад фр. *transportable*.

Калі ж гэтыя націскныя суфіксы адносяцца не на адзіночны *e*, а на *-ion* ці на *ie* і ў беларускай мове з’яўляюцца назоўнікамі жаночага роду на *ыя* (*-ія*), адбываецца таксама змена націску, які з пазіцыі апошняга складу асновы ў французскай мове пераходзіць на перадапошні ў беларускай мове: *акцыя* — *action*, *арыентацыя* — *orientation*, *версія* — *version*; *артылерыя* — *artillerie*, *аўтабіяграфія* — *autobiographie*, *бюракратыя* — *bureaucratie*, *гарантыя* — *garantie*. Тое ж датычыцца і назоўнікаў мужчынскага роду, якія ў французскай мове заканчваюцца на спалучэнне *eur*, а ў беларускай мове — на *ар* (*ер*), напрыклад: *акампаніатар* — *accompagnateur*, *арганізаатар* — *organisateur*, *гліцер* — *glisseur*.

Галіцызмамі *армія* і *гравій* можна дапоўніць рад папярэдніх прыкладаў, але гэтыя словы маюць і свае адметнасці. У мове-кры-

нцы назоўнік жаночага роду *армія* заканчваецца на *ее* — *armee*, а не на *-ion* ці на *ie*, як у папярэдніх, але націск у беларускай мове перамяшчаецца. У назоўніку мужчынскага роду *гравіі* у мове-крынцы мае спалучэнне літар *ier* — *gravier* (з якіх апошняя літара не мае гукавага выражэння), а не *-ie*, аднак усё роўна перамяшчаецца. Дарэчы, родавая прыналежнасць запазычанняў з нехарактэрнай пастаноўкай націску засталася без змен.

У выніку адзначаем, што на акцэнталагічнае аблічча іменных галіцызмаў у беларускай мове ўплывае: 1) прыналежнасць слоў да пэўнага лексіка-граматычнага класа; 2) родавая прыналежнасць назоўнікаў; 3) марфемнае члянэнне слоў і 4) наяўнасць спецыфічных спалучэнняў на канцы слоў у мове-крыніцы.

Т. Т. Гамбалеўская
г. Мінск

ПРЫНЦЫПЫ НАВУЧАННЯ РОДНАЙ МОВЕ

Асноўная задача, якая стаіць перад навучаннем студэнтаў роднай мове, заключаецца ў развіцці моўных навыкаў і зводзіцца да ўсведамлення гукавай будовы слова, разумення яго лексічнага значэння і граматычнай формы, умення будаваць сказ і звязны тэкст. Дасягнуць гэтага можна толькі тады, калі з самага пачатку навучання выкладчык будзе кіравацца пэўнымі тэарэтычнымі палажэннямі або метадычнымі прынцыпамі.

Непасрэдна ад гэтага залежаць і сродкі навучання: дыдактычны моўны матэрыял, метады і прыёмы яго вывучэння, арганізацыя навучання.

Праблема развіцця мовы і мыслення — спрадвечная ў методыцы. Мысленне і мова звязаны паміж сабой: без мовы няма мыслення, кожная думка атрымлівае моўнае афармленне.

Разам з развіццём лагічнага і абстрактнага мыслення ў працэсе навучання развіваецца і крытычная думка студэнта. Ад студэнта неабходна патрабаваць не толькі правільных адказаў на пытанні, але і тлумачэння: “Як ты разумееш гэта?”, “Чаму гэта так?”, “Дакажы”. У працэсе вывучэння граматыкі і правапісу мысленне развіваецца, перастройваецца, паднімаецца на больш высокую ступень. Таму развіццё і ўдасканаленне мовы пад уплывам граматыкі з’яўляецца адначасова і ў далейшым развіццём разумовай дзейнасці студэнтаў.

Абагульненне вопыту навучання дае падставу сцвярджаць, што адпраўнымі ў методыцы навучання роднай мовы можна лічыць наступныя палажэнні: